

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2024.2.04>

This publication was made with the funds of a joint Grant of
EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Лариса ГАПОНЕНКО

Трансформація ідентичності студентів в умовах геополітичних викликів, посилених війною

LARYSA HAPONENKO. **Transformation of student identity in the conditions of geopolitical challenges increased by the war.** *The author's approach is proposed in the analysis of the transformation of the personal identity of students who became forcibly displaced. 172 students took part in the survey. The theoretical analysis of the obtained empirical materials was based on the concept of W. James about the consciousness and awareness of one's own Ego by classes: material Ego, social Ego, spiritual "mine". The hierarchical sequence of identity transformation in the sequence "Ego's material identity - Ego's social identity - Ego's spiritual identity" is established as processes of transformational changes at a higher level. A formulaic definition of "identity transformation."*

Key words: identity, identity transformation, reflection, material Ego, social Ego, spiritual Ego.

1. Постановка проблеми

Інтеграція в суспільство сучасного здобувача ЗВО перебуває на перехресті глобалізаційних інтересів, динаміка яких посилюється геополітичними викликами міжнародного розподілу праці й виробництва, політичними амбіціями РФ перекроїти карту світу. До існуючих напружень додається повномасштабне воєнне вторгнення рашистів на територію України. Усупереч особистісних проблем студента – це погіршення економічного благополуччя, зниження комфорту проживання в умовах сирен повітряної тривоги, ракетних обстрілів, вимушеного переміщення та ін., вони протягом останніх п'яти років навчаються в онлайн-режимі й втрачають досвід апробування рольової комунікації в груповій взаємодії як здатності до мобільної ідентичності. Тож, визначена тема є актуальною як у теоретичному, так і в практичному значенні.

2. Аналіз останніх досліджень

Методологічною основою нашого дослідження стали праці У. Джеймса, С.Л. Франкла, В.М. Папучі, в яких висвітлені концепції про структурування внутрішнього світу людини. Аналіз ресурсного потенціалу студентів вимушено переміщених здійснювався за концепціями Г. Сельє, І.П. Маноха, Е. Фромм, С.Л. Франкл. Трансформація ідентичності розглядалась за концепцією групової взаємодії та рольовою комунікацією П.П. Горностая, Л.Г. Чорна, О.Л. Коробанова.

3. Виклад основного матеріалу

У дослідженні прийняли участь 172 студента, віком від 17 до 21 року. За умов успішного проходження підліткової кризи ідентичності, ми передбачали, що криза ідентичності в юнацькому віці буде позитивно пройдена, а значить, що існує певна кількість студентів, які мобільно трансформують ідентичність *Ego* в скрутних, кризових умовах життя. Для проведення дослідження трансформації ідентичності був створений опитувальник, який був розміщений в гугл-формі. В даній статті наведені приклади емпіричного матеріалу тільки тих студентів, у яких за опитувальником довели мобільну трансформацію ідентичності «Я-образ».

Для проведення емпіричного дослідження необхідно визначити ознаки поняття «трансформація ідентичності». За

своєю будовою воно є складовим поняттям, де головною ознакою виступає поняття «ідентичність». Тож, окреслимо функціональну природу ідентичності, яка на сьогодні не має однозначного тлумачення. Дослідники ідентичності справедливо стверджують, що це є здатність свідомості усвідомлювати власне «Я». Термін «трансформація» позначає зміну, перетворення виду, форми, змісту, властивостей.

Робочим визначенням поняття «*трансформація ідентичності*» обрана дефініція: індивідуально визначена зміна попереднього уявлення «Я-образ» на більш вищий рівень розвитку психіки завдяки особисто пережитому досвіду кризових ситуацій та завдяки якій відбулось більш глибоке переосмислення духовних і загальнолюдських цінностей. Тому, будь-які «просування» ідентичності «Я-образ» в бік гуманітарно-духовної цінності, по-суті є мобільною трансформаційною ідентичністю студентської молоді.

Прийнято вважати, що одним із перших структуровану послідовність розпізнання власного Его надав У. Джеймс. Він аналізує здатність пізнавати (ідентифікувати) власне Его через почуття та емоції, поведінку та вчинки: «матеріальне Его; соціальне Его; духовне моє» [3, с.186].

До *матеріального Его* У. Джеймс відносить ідентичність власного тіла, одягу, сім'ї, житла, ментальної культури міста проживання. «Всі наші речі різного порядку являються для нас предметом інстинктивної переваги і зливаються з найбільш важливими практичними інтересами нашого життя» [3, с. 187].

Виходячи з цієї концепції ми розглядали існування трансформаційної матеріальної ідентичності за описом переживань та когнітивних узагальнень благополуччя «Я». Були відібрані відповіді студентів, вимушено переміщених в регіони Західної України. Наведемо приклад. Ніна: «Коли я і моя родина опинилися на окупованій території правого берега Дніпра, то були великі труднощі перейти 40 блок-постів ворогів, щоб потрапити на територію України. Ліза: «Ми проживали на лівому березі Дніпра, тому перетинали кордони росії та через Прибалтійські країни повертались в Україну». Світлана: «Із сім'єю я переїхала в м. Дрогобич. Таких сімей багато. Нас доброзичливо зустріли волонтери із організації ГО БЕРИ і СЛАВ, вони надають нам матеріальну допомогу, соціально-психологічні консультації»

Зазначим, усі респонденти, які зараз проживають в Західній Україні давали відповідь, що менш ніж за два місяці переймали ментальність місцевих жителів.

На питання: «Які відчуття Ви переживаєте в нових умовах проживання?», із вибір 172 осіб перевагу матеріальної ідентичності Ego визначено в 78,0% (134 особи). Наведемо приклади: Олена, студентка підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції: «... мені подобається їх (місцевих) ставлення до домашнього затишку»; Марія, студентка факультету економіки: «... мені подобається обслуговування в магазинах»; Ірина, студентка факультету журналістики: «Мені подобається оперативна інформативність Інші респонденти давали високу оцінку рівня задоволення основних матеріальних потреб – це житло, харчування, безпека.

Ці відповіді є показовим того, що у даній групі респондентів відбулася *трансформація матеріальної ідентичності*, бо в них змінились уявлення про вид домів, режим дотримання тиші, порядок й чистота міста. Можна зробити висновки, що незважаючи на тривалість війни, вони реалізували екзистенційну потребу вкоріненні матеріального «Я» за менталітетом місцевих жителів.

Соціальне Ego, яке запропонував У. Джеймс, позначає: «чим / ким признають дану людину оточуючі» Він не тільки підмічає, але і випереджає свій час про соціалізацію Ego засобом різноманітних рольових позицій: «у повсякденному сенсі можна сказати, що дана людина має стільки соціальних Ego, скільки існують окремі групи або гуртки, про думку яких він турбується. <...> перед кожною із цих груп індивід виявляє тільки найбільш вигідні сторони свого характеру» [3, с. 188].

У сучасній психології соціалізації особистості у груповій взаємодії представлена концепціями П.П. Горностая, Л.О.Коробанової, О.Т. Плеткої, Г.В. Циганенко, Л.Г. Чорної, яка «спирається на уявлення про паралельні свідомі і несвідомі процеси групової динаміки, феноменологію архетипів, групових ритуалів, психологічних захистів тощо» [2, с. 2]. З цього приводу цікавий приклад є дослідження рольової взаємодії через ідентифікацію соціально Ego, яке здійснила Л.Г. Чорна. «Якщо керівник не буде сумлінно та вчасно виконувати певний перелік своїх обов'язків, які належить йому виконувати відповідно до ролі керівника, то з часом це, імовірно за все, призведе до конфліктів із підлеглими. Проаналізуймо для прикладу умовну ситуацію, яка може мати місце в шкільній педагогічній практиці. Припустимо, що призначена на посаду директора освітнього закладу освічена молода жінка, хоч і сповнена натхнення, утім ніяковіє перед підлеглими вчителями – більш досвідченими, титулованими

та старшими від неї за віком, не робить їм дрібних зауважень щодо дотримання правил заповнення шкільної документації і виконання інших незначних, але важливих рольових вимог до діяльності вчителя» [2, с. 42].

За нашим опитуванням студентів, була визначена група ідентичності соціального «Я-образ» за рольовими позиціями в кількості 94 осіб (N=172), що складає 54,65%. На питання: *«Які рольові позиції Ви визначаєте як такі, що не відчували й не використовували раніше?»*. Оксана, студентка образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації дала таку відповідь: *«...відбулось нове позитивні відчуття поваги до мене як до жінки в міжособистісному спілкуванні»* (набуття рольової позиції «Жіночість»); Юрій, студент кафедри економіки підприємства та інвестицій: *«...приємні враження бути партнером в навчальному процесі із викладачами вузу»* (набуття рольової позиції «Партнерство в професійній освіті»); Дмитро, студент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності: *«... відчуття впевненості, що я можу оволодівати професійними знаннями та уміннями. Я прийшов до викладача і погано знав матеріал, а він мені дав підручник для вивчення теми. Мене це вразило. Я вивчив»* (набуття рольової позиції «Професіонал»).

У більшій половині реципієнтів визначився високий показник валентності позитивної ідентичності соціального «Я-образ» (54,67%, N = 94 особи). Ці результати задають нові питання для наукового дослідження тих здобувачів, які не змогли досягти соціальної ідентичності в нових умовах кризових ситуацій: *«Які фактори спричинили для 78 осіб перебувати в кризі юнацької ідентичності?»*

Поки що наше пояснення мобільної трансформації соціальної ідентичності у 94 осіб ґрунтується на теорії Ганса Сельє [5], який визначив три етапи переживання стресу, на кожному із яких здобувачі перебували в нових рольових позиціях соціальної ідентичності. Наприклад, Станіслав, студент факультету будівництва та інженерних систем надав таку відповідь: *«Раптове захоплення нашого міста викликало в мене шок. Я втратив сон, в мене не було апетиту, я перебував у страху, що не можу нічого вдіяти. Сусідні будинки були зруйновані. Це перші мої переживання. Я спостерігав за поведінкою інших і побачив, що більшість з них теж в такому ж стані. Я почав більше ніж до війни спілкуватися з одногрупниками по мобільному зв'язку, у соціальних мережах Viber, Facebook, Instagram,*

Telegram, WhatsApp. Пропонував їм свою допомогу, хоча тоді ще й не уявляв точно яку. Почав відчувати себе більш впевненим, що можна вирішити будь-які проблеми разом. Із одногрупниками ми вирішили перейти в більш безпечні місця проживання й продовжувати разом навчатися в Національному університеті «Львівська політехніка». Сергій, одногрупник Станіслава: «Я помітив за собою, що став відповідальним і дисциплінованим у відношеннях із товаришами, у мене змінилось ставлення до навчання, я став цінувати можливість навчатися під час війни. Ретельно намагаюсь виконувати навчальні завдання. У мене з'явилися дружні стосунки з одногрупниками».

Студенти цієї групи набули нового статусу в рольовій комунікації з іншими – це «Відповідальний», «Дисциплінований», «Комунікативний», «Товариський», які сформувались завдяки глибинним переживанням гуманітарно-духовних цінностей, здатності рефлексувати свої внутрішні переживання, критично оцінювати своє минуле в контексті теперішнього та майбутнього. Позитивним показником мобільної трансформації є професійне самовизначення. Інтерпретація цього матеріалу дає підставу для визначення соціальної ідентичності студентів як таких, що незважаючи на шалені труднощі, вони продовжують боротися з ворогом, здобуваючи професійну освіту. Це теж є важлива ланка в розбудові нашої держави.

Аналіз трактувань відповідей здобувачів свідчить, що вони пережили тривогу (І рівень стресового стану) та вийшли на II-й рівень – це почуття резильєнтності, завдяки якій вони змогли мобілізувати внутрішні потенціали адаптації в умовах воєнного часу. Завдяки резильєнтності відбулась мобільна трансформація соціальної ідентичності Его. Важливим чинником в цьому процесі стала хороша рефлексія, тобто здатність критично оцінити негативні властивості та утворити на більш вищому рівні психіки позитивні, про що говорить здобувач: «Я став відповідально ставитись до навчального процесу, чого раніше у мене не було».

Найвищий рівень ідентичності соціального Его відбувається за умов духовної ідентичності особистості. У. Джеймс визначив духовне «моя» як «сукупність станів моєї свідомості, моїх конкретних душевних здібностей і схильностей. Ця сукупність в будь-який момент може стати об'єктом моїх думок, що здійснюються зараз, і викликають емоції, подібні до тих, які у мене пробуджуються іншими частинами мого емпіричного «я»» [3, с.190].

За нашим переконанням, ідентичність є інтегральна єдність трьох *Ego* – матеріальне, соціальне, духовне, в якому духовне є джерелом пробудження чогось нового, непередбаченого, але важливе для отримання екзистенційних потреб та екзистенційних почуттів. Духовне задає здатність рефлексивних здібностей «споглядати власне *Ego* чим-то зовнішнім, хоча воно і належить нам» [3, с.191].

Концепція про існування *духовне «Я»* У. Джеймса знайшла своє продовження в наукових дослідженнях багатьох філософів (Ж. П. Сартр, С. де Бовуар, А. Камю, М. Мерло-Понті) та психологів екзистенційної спрямованості (Карл Ясперс, Людвіг Бінсвангер, Медард Бос, Віктор Франкл, Семен Людвигович Франкл). Сформувалася нова ідея здатності душі людини здійснити пошук відповідей на неминучі питання буття *Ego*. Від душі йде цей пошук, про що вказує С.Л. Франкл: «Майбутній історик сучасної духовної історії, вірогідно з подивом, відзначить як одну з найбільших характеристик її ознак відсутній в ній будь-якого визначеного і принципового учіння про сутність людської душі і місце людини і її духовного життя в загальній системі цілого. ...

Прекрасне означення «психологія» – вчення про душу, було просто незаконно викрадене і використане як титул для використання зовсім іншої наукової галузі...» [7, с. 6; 8-9].

Аналогічні ідеї моделі психіки людини відмічаються в теоріях Ж.-П. Сартр, які можна, за нашим баченням, визначити як чинники мобільної трансформаційної ідентичності в розвитку особистості: «буття в собі» як основа духовного початку; «буття для себе» як матеріальне забезпечення свого існування; «буття з іншими» як соціальне Я. Він виокремлює, що смислові цінності формуються в умовах, коли особа переживає свої цінності «перед обличчя Іншого» [6, с. 23; 27-28]. У вітчизняній психології вагомий вклад вніс М.В. Папуча. На великому матеріалі міждисциплінарних досліджень він звертається до проблеми внутрішнього світу людини та її структурування, Він пише: «внутрішній світ це саме світ – тобто єдине і структуроване утворення, що існує і розвивається за власною логікою і власними законами. Це саме світ, а не набір різноманітних психологічних і психічних якостей, станів, процесів та властивостей. Він ніякого разу не є результатом відображення світу зовнішнього, хоча являє з останнім складну і дуже суперечливу єдність, опосередковану, безумовно, особистістю. З іншого боку, внутрішній світ це й не її «Я». Останнє взагалі має бути визнане таким, що

сучасною психологією вивчатися не може (адекватним може бути вираз «Я маю внутрішній світ», «в мене є внутрішній світ» <...>, якимось чином взаємодіє з такими мегаутвореннями як особистість та свідомість...» [5,с. 107].

Якщо звернутися до емпіричного матеріалу за нашим опитуванням, то події війни та геополітичні імперські виклики рашистів пробудили як ніколи раніше єднання людей різних регіонів в боротьбі за свободу, незалежність та безпеку, людської поваги. Духовна ідентичність багатьох людей кардинально змінила свій «Я-образ», в якому домінує потяг бути тотожними між собою. Статистичні дані свідчать: «Протягом 2022 року зросла частка громадян, які вважають українську мову рідною – зараз таких 87%, а у 2021 році було 77%» [1]. Отже, на цьому прикладі можна спостерігати важливу складову трансформації духовної ідентичності населення України. Соціальна активність визначилась свідомим спрямовуванням мовної культури більшості людей.

За результатами нашого опитування показник мобільної трансформації духовної ідентичності склали 81,39% (140 осіб із N=172). Наведемо приклади. Наталія: «... мені дуже подобається чемність місцевих жителів Дрогобича, подобається, що вони ходять кожну неділю в церкву». Галина: «З початком війни ми, жителі Херсонської області, були збентежені знущаннями рашистів над мирними жителями, ... в мене щось «перемкнуло», ...я почала говорити українською, чого раніше не робила».

Ознаки трансформації духовної ідентичності «Я-образ» коригуються загальнолюдськими, духовними цінностями, здатністю відчувати добро й розрізняти зло, визначати естетичні цінності прекрасного й потворного. У цьому ракурсі цікавою є концепція І.П. Манохи про індивідуально-психологічний рівень потенціалу «Я», ресурси внутрішньої та зовнішньої незалежності проти насилля. Вона розвиває ідею технологічних моделей як «засобів ресурсного впливу (освіта – соціальна комунікація – потенціал «Я») можуть сприяти формуванню патерів ненасильницької поведінки індивідуального (чи – соціального) суб'єкта по відношенню до Іншого чи до Інших. Названі технологічні моделі дозволяють створити «інтенціональне поле», що сприяє формуванню індивідуального і соціального патерну поліконгруентної взаємодії суб'єкта зі світом загалом, іншими людьми, зокрема [4,с. 38]. Дійсно, діалектичний характер єдності інтелектуального розвитку здобувачів у професійній освіті, стає в

умовах боротьби за честь і свободу проти геополітичних викликів рф тим самим важелем, яке задає «існування – людина – в – світі». Це рівень духовно-екзистенційного прояву, що задає здатність до діалогічної комунікації. Складні обставини війни змогли побороти, за нашими результатами, значна кількість здобувачів.

4. Висновки та перспективи подальшого дослідження

Здійснено теоретичний аналіз отриманого емпіричного матеріалу за результатами проведеного опитування здобувачів ЗВО відносно показників трансформації їх ідентичності «Я-образ» в умовах геополітичних викликів, посилених повномасштабним воєнним вторгненням на терени української землі. Автор запропонувала ідею використання концепції У. Джеймса про існування трьох *Ego* як таких, що можуть пізнаватися завдяки хорошій рефлексії. За результатами отриманого матеріалу була визначена закономірність трансформації ідентичності в послідовності «духовна ідентичність *Ego* (81,97% N =172) – матеріальна ідентичність *Ego* (78,0% N= 134) – соціальна ідентичність *Ego* (54,65% N= 94)».

Передбачається продовження аналізу тих здобувачів, які не набули рівня резильєнтності та мобільної трансформації позитивної ідентичності «Я-образ».

References:

1. Барсукова О. За рік в Україні побільшало людей, які говорять українською та вважають її рідною. Українська правда. 10.03.2023. URL. : <https://life.pravda.com.ua/society/2023/03/10/253276/>
2. Горностай П.П. Свідоме і несвідоме у груповій взаємодії : монографія. [П. П. Горностай, О. Л. Коробанова, Л. Г. Чорна] ; за наук. ред. П. П. Горностая; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 244 с
3. Джеймс У. Научные основы психологии. Минск. : Харвест, 2003. 528 с.
4. Маноха І.П. Ресурси потенційного «Я» засобами внутрішньої та зовнішньої незалежності як протидія насиллю. 2014. URL. : <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7844/1/Manokha.pdf>
5. Папуча М.В. Внутрішній світ людини та його становлення. Наукова монографія. Ніжин. : Видавець М.М. Лисенко, 2011. 656 с.
6. Сельє Г. Коли стрес не приносить горя. 2021. URL. : <https://tululu.org/prikl/>
7. Франк С.Л. Предмет знання. Душа людини. 2019 URL. : https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/evrejskaja/frank_s_l_predmet_znaniya_dusha_cheloveka/76-1-0-3750

Transliteration of References:

1. Barsukova, O. (2023). Za rik v Ukraini pobilshalo liudei, yaki hovoriat ukrainskoiu ta vvazhaiut yii ridnoiu. Ukrainska pravda. [in Ukrainian].
2. Hornostai, P.P, Korobanova, L.O. & Chorna L.H Svidome i nesvidome u hrupovii vzaiemodii : monohrafiia Kropyvnytskyi: Imeks-LTD, [in Ukrainian].
3. Dzheims, U. (2003). Nauchnye osnovy psykholohii. Minsk: Kharvest, [in Ukrainian].
4. Manokha, I.P. (2014). Resursy potentsiinoho «Ya» zasobamy vnutrishnoi ta zovnishnoi nezalezhnosti yak protydiia nasylliu. [in Ukrainian].
5. Papucha, M.V. (2011). Vnutrishnii svit liudyny ta yoho stanovlennia. Naukova monohrafiia. Nizhyn: Vydavets M.M. Lysenko. [in Ukrainian].
6. Selie, H. (2021) Koly stres ne prynosyt horia. [in Ukrainian].
7. Frankl, S.L. (2019) Predmet znannia. Dusha liudyny. [in Ukrainian].

The Author

Larysa Olexandrivna HAPONENKO
*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Department of Practical Psychology,
Kryvyi Rih State Pedagogical University,
Kryvyi Rih, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3040-671X>
E-mail: haponenko.larysa@kdpu.edu.ua*

Abstracts

ЛАРИСА ГАПОНЕНКО. Трансформація ідентичності студентів в умовах геополітичних викликів, посиленних війною. Запропонована авторський підхід в аналізі трансформації ідентичності особистості студентів, які стали вимушено переміщеними. В опитуванні взяли участь 172 студента. В основі теоретичного аналізу отриманих емпіричних матеріалів була покладена концепція У. Джеймса про свідомість та усвідомлення власного Его за класами: матеріальне Его, соціальне Его, духовне «мoje». Встановлена ієрархічна послідовність трансформації ідентичності в послідовності «матеріальна ідентичність Его – соціальна ідентичність Его – духовна ідентичність Его» як процеси трансформаційних змін на більш вищому рівні. Визначена дефініція «трансформація ідентичності».

Ключові слова: ідентичність, трансформація ідентичності, рефлексія, матеріальне Ego, соціальне Ego, духовне Ego.

LARYSA HAPONENKO. Transformacja tożsamości studentów w warunkach wyzwań geopolitycznych zwiększonych przez wojnę. *Zaproponowano autorskie podejście do analizy transformacji tożsamości studentów, którzy zostali przymusowo przesiedleni. W badaniu wzięło udział 172 studentów. Analiza teoretyczna uzyskanych materiałów empirycznych opiera się na koncepcji W. Jamesa o świadomości i uświadomieniu własnego Ego według klas: Ego materialne, Ego społeczne, duchowe „moje”. Określona sekwencja hierarchiczna transformacji tożsamości w sekwencji „tożsamość materialna Ego – tożsamość społeczna Ego – tożsamość duchowa Ego” jako procesy zmian transformacyjnych na wyższym poziomie. Zdefiniowano pojęcie „transformacja tożsamości”.*
Słowa kluczowe: tożsamość, transformacja tożsamości, refleksja, Ego materialne, Ego społeczne, Ego duchowe.